

KAROLINA GMEREK^a

ROZPOZNAWANIE FORMY ORAZ TREŚCI W PROCESIE IDENTYFIKACJI PRAWNYCH CZYNNOŚCI KONWENCJONALNYCH – WSTĘP DO PROBLEMATYKI

RECOGNITION OF FORM AND CONTENT IN THE PROCESS OF IDENTIFYING LEGAL CONVENTIONAL ACTS: AN INTRODUCTION

The aim of the article is to identify the place and role of certain mental operations related to form and content in the process of identifying legal conventional acts. Achieving this research goal requires drawing on the methods and findings of legal studies, including the general theory of law, as well as the philosophy of language and pragmalinguistics. The analysis presented in the article makes it possible to propose an understanding of form and content under which these elements may be regarded as constitutive of legal conventional acts in general. Furthermore, a detailed examination of the issues surrounding the recognition of form and content in the process of identifying legal conventional acts reveals the significant methodological complexity of this process. The research findings presented in the article are intended to contribute to the development of the general theoretical concept of conventional acts in law and enhance its theoretical and methodological potential in the fields of both theoretical and dogmatic legal research.

Keywords: conventional acts; concept of conventional acts in law; form of legal conventional acts; content of legal conventional acts

Celem artykułu jest próba określenia miejsca oraz roli pewnych czynności myślowych dotyczących formy oraz treści w procesie identyfikacji prawnych czynności konwencjonalnych. Realizacja celu badawczego wymaga wykorzystania metod oraz dorobku prawoznawstwa, w tym ogólnej teorii prawa, a także filozofii języka oraz pragmalingwistyki. Przedstawiona w artykule analiza pozwoliła na zaproponowanie takiego sposobu pojmowania formy oraz treści, przy którym możliwe jest uznanie tych elementów za konstytutywne dla prawnych czynności konwencjonalnych *in genere*. Ponadto szczegółowa analiza problematyki rozpoznawania formy oraz treści w procesie identyfikacji prawnych czynności konwencjonalnych ujawniła istotną metodologiczną złożoność tego procesu. Wyniki badań prezentowane w artykule mają służyć rozwojowi ogólnoteoretycznej koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie oraz wzmocnieniu jej potencjału teoretycznego i metodologicznego w obszarze badań teoretycznoprawnych i dogmatycznoprawnych.

^a University of Szczecin, Poland / Uniwersytet Szczeciński, Polska
karolina.gmerek@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-4724-7612>

Słowa kluczowe: czynności konwencjonalne; koncepcja czynności konwencjonalnych w prawie; forma prawnych czynności konwencjonalnych; treść prawnych czynności konwencjonalnych

I. WPROWADZENIE

Celem artykułu jest próba określenia miejsca oraz roli pewnych czynności myślowych dotyczących formy oraz treści w procesie identyfikacji *prawnych czynności konwencjonalnych*¹ (Ckpr). Jego teoretyczną podbudowę stanowi przede wszystkim ogólnoteoretyczna koncepcja czynności konwencjonalnych w prawie (w swym aktualnym kształcie), której pierwotną wersję przedstawili w 1972 r. Leszek Nowak, Sławomira Wronkowska, Maciej Zieliński oraz Zygmunt Ziembiński (Nowak i in., 1972). Na potrzeby tego artykułu posługuję się możliwie ogólną definicją czynności konwencjonalnej, zgodnie z którą *czynność konwencjonalna* oznacza zachowanie się człowieka, któremu to zachowaniu mocą tradycji albo szczególnego rodzaju ustanowienia nadaje się nowy sens społeczny (Zieliński i Ziembiński, 1988, s. 61, 1992, s. 46), uznając ją w tym kontekście za wystarczającą. Prawne czynności konwencjonalne tworzą oczywiście podklasę tak pojmowanych czynności konwencjonalnych. Są one przy tym zazwyczaj czynnościami konwencjonalnymi co najmniej drugiego stopnia (są co najmniej podwójnie skonwencjonalizowane). Dzieje się tak wtedy, gdy podstawą ich dokonania jest działanie językowe (czyli wypowiedź). Ponadto przyjmuję, że *rozpoznanie sensu danej czynności konwencjonalnej* polega na zidentyfikowaniu tej czynności jako takiej a takiej (a więc określonej) czynności konwencjonalnej². Identyfikacja danej czynności jako określonej Ckpr wymaga rozpoznania jej *elementów konstytutywnych*. Nawiązując do konotacyjnej koncepcji reguł konstytutywnych Stanisława Czepity (1996, s. 151, 155), przyjmuję, że konstytutywne dla danej czynności konwencjonalnej są te elementy, które objęte są konotacją jej nazwy (przy określonym znaczeniu tej nazwy). Czynność konwencjonalna pozbawiona któregoś z elementów konstytutywnych, czy inaczej: dokonana z naruszeniem którejś z reguł konstytutywnych, nie jest identyfikowana jako określona czynność konwencjonalna.

Realizacja celu badawczego wymaga uwzględnienia dotychczasowych wyników badań nad sposobami pojmowania formy oraz treści Ckpr różnego typu. Dokonana w ogólnej teorii prawa analiza literatury przedmiotu oraz orzecznictwa w tym zakresie ujawniła ogromną złożoność sposobów pojmowania oraz charakteryzowania formy oraz treści Ckpr (Gmerek, 2022a, 2022b). Taki

¹ W dotychczasowych publikacjach używałam określenia „czynności konwencjonalne w prawie” w ślad za twórcami koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie. Anonimowy Recenzent trafnie zwrócił mi jednak uwagę, że określenie „identyfikowanie czynności konwencjonalnych w prawie” jest szczególnie wieloznaczne i może prowadzić do nieporozumienia, zwłaszcza wtedy, gdy zostanie użyte w tytule publikacji.

² Wstępną charakterystykę procesu identyfikowania prawnych czynności konwencjonalnych przedstawiłam w Gmerek (2021b).

stan rzeczy ma dla realizacji wskazanego celu podwójną doniosłość. Po pierwsze, kluczowe dla rozwiązania problemu badawczego rozważania (zawarte w punkcie III) musi poprzedzać propozycja takiego sposobu pojmowania formy oraz treści Ckpr, które będzie na tyle uniwersalne, że elementy te będzie można uznać za konstytutywne dla Ckpr *in genere*. Po drugie, w ramach realizacji założonego celu badawczego nie jest możliwe uwzględnienie wszystkich sposobów ujmowania problematyki formy oraz treści Ckpr. Natomiast w całej ujawnionej złożoności tego problemu możliwe jest wskazanie zagadnień, w tym relacji pomiędzy formą, treścią oraz sensem Ckpr, które można uznać za uniwersalne – charakterystyczne dla wszystkich Ckpr, ewentualnie dla jakiejś wyraźnie wyodrębnionej spośród nich klasy. Realizacja celu badawczego wymaga przy tym sięgnięcia nie tylko do dorobku prawoznawstwa, w tym ogólnej teorii prawa, lecz także do niektórych ustaleń filozofii języka czy pragmatyzmu.

II. TREŚĆ ORAZ FORMA JAKO ELEMENTY KONSTITUTYWNE PRAWNYCH CZYNNOŚCI KONWENCJONALNYCH?

W pierwszej kolejności rozstrzygnięcia wymaga kwestia fundamentalna – jak rozumieć treść oraz formę, aby możliwe było uznanie ich za elementy konstytutywne wszystkich Ckpr. Punktem wyjścia rozważań będą różne sposoby pojmowania *treści* oraz *formy* w szczegółowych naukach prawnych³. Analiza dokonana w tym zakresie może przy tym doprowadzić do wyboru któregoś z zastanych znaczeń albo do odrzucenia wszystkich z nich.

Jeśli założyć, że zarówno forma, jak i treść są konstytutywnymi elementami (każdej) Ckpr, to w pierwszej kolejności musimy odrzucić te znaczenia interesujących nas terminów, które zostały przyjęte (w doktrynie czy w orzecnictwie) wyłącznie w odniesieniu do Ckpr określonego typu. Dla przykładu, nie przyjmujemy, że elementem konstytutywnym każdej Ckpr jest treść w rozumieniu cywilistycznym. Treść rozumiana jako stanowione przez dany podmiot indywidualne normy postępowania będzie elementem konstytutywnym czynności cywilnoprawnej, ale nie czynności procesowej, np. czynności składania zeznań. Nie uznamy także za konstytutywny element każdej Ckpr, np. formy *sensu largissimo* w rozumieniu procesualistyki karnej. Do „formy” czynności karnoprosesowej w tym znaczeniu zalicza się takie elementy jak np. wniesienie opłaty czy tzw. przymus adwokacko-radcowski (Jausz-Pohl, 2017, s. 292; Woźniewski, 2010, s. 104). Nie znaczy to oczywiście, że podważa się sens formułowania takich definicji „treści” oraz „formy”, których nie można odnieść do wszystkich Ckpr. Taki stan rzeczy związany jest ze swoistymi cechami Ckpr określonego typu i konkretnymi rozstrzygnięciami prawodawcy (np. w zakresie tzw. form szczególnych czynności cywilnoprawnych). Jedyne, co można by

³ Szczegółowe wyniki badań dotyczących sposobów pojmowania „formy” przedstawiłam w Gmerek (2022a), a „treści” w Gmerek (2022b).

w tym zakresie postulować, to dbałość o precyzję oraz oszczędność w posługiwaniu się odnośnymi terminami w różnych przypisywanych im znaczeniach. Należy się zatem zastanowić, które znaczenia oraz konteksty użycia terminów „forma” oraz „treść” są na tyle szerokie (i w tym sensie uniwersalne), że mogą posłużyć do nazwania i opisu elementów konstytutywnych wszystkich Ckpr.

Biorąc pod uwagę różne znaczenia i konteksty użycia terminu „forma” utworzone z dorobku doktryny i orzecznictwa (zob. Gmerek, 2022a), powyższe założenia spełniają: 1) forma Ckpr jako jej substrat materialny; 2) forma Ckpr jako sposób ujęcia jej treści – metafora naczynia oraz 3) forma Ckpr jako sposób zakomunikowania, uzewnętrznienia jej treści – metafora kanału. Zgodnie z przyjętym w koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie założeniem substratem materialnym czynności konwencjonalnej jest czynność będąca działaniem albo zaniechaniem człowieka (zob. Czepita, 1996; Nowak i in., 1972)⁴. Czynność ta stanowi „podstawowy” element konstytutywny Ckpr, w tym sensie „podstawowy”, że to w stosunku do niego formułowane są kolejne założenia determinujące treść nazwy „czynność konwencjonalna”, dlatego też stanowi on *genus* w definicjach treściowych tego terminu (zob. np. Ziemiński i Zieliński, 1992, s. 46). Powiązanie formy Ckpr z substratem materialnym jest więc odniesieniem jej do czegoś „podstawowego” dla tego typu czynności, do czego odnosimy kolejne elementy współtworzące Ckpr. Wskazany kierunek myślenia o formie Ckpr wydaje się uzasadniony, w szczególności z uwagi na jego uniwersalny wymiar⁵. Biorąc pod uwagę, że substrat materialny Ckpr może być działaniem (językowym albo niejęzykowym) albo zaniechaniem, taki jest też podstawowy katalog form Ckpr.

Kolejne dwa sposoby postrzegania formy Ckpr, tj. metafora naczynia i metafora kanału, mają cechę wspólną: odwołują się do treści. W tych ujęciach forma pełni niejako funkcję służebną w stosunku do treści: jest sposobem jej ujęcia, uzewnętrznienia, zakomunikowania. Nie tyle więc chodzi w nich o zdefiniowanie nazwy „forma”, której desygnat jest elementem Ckpr, ile o charakterystykę tego desygnatu przez wskazanie funkcji, jaką pełni. W przypadku metafory naczynia nawiązuje się przy tym do podstawowych intuicji językowych dotyczących sposobu użycia terminu „forma”, natomiast w przypadku metafory kanału – do funkcji formy Ckpr w kontekście rzeczywistości społeczno-kulturowej, w tym przede wszystkim w kontekście pro-

⁴ Należy zasygnalizować, że współczesny rozwój technologii, w tym sztucznej inteligencji, powoduje konieczność przemyślenia charakterystyki substratu materialnego czynności konwencjonalnych. Pierwszy raz w historii nie tylko człowiek ma techniczne możliwości wytworzenia substratu materialnego. Do tej pory, niezależnie od tego, czy dana czynność konwencjonalna była przypisywana człowiekowi czy też nie (np. osobie prawnej, organowi państwa), to i tak człowiek musiał podjąć działanie (albo zaniechać działania) będące substratem materialnym czynności konwencjonalnej. Opowiadając się za koniecznością uwzględnienia roli sztucznej inteligencji w dokonywaniu czynności konwencjonalnych, w tym Ckpr, nie podejmuję się szerszego omówienia tej kwestii w niniejszym artykule (z uwagi na jego zakres tematyczny).

⁵ Taki sposób ujęcia problematyki formy, w odniesieniu do czynności cywilnoprawnych, rozwija Krzysztof Mularski (Mularski, 2011, s. 242; Radwański i Mularski, 2019, s. 20). Argumentację na rzecz uznania, że Ckpr dokonywane przez zaniechanie także mają formę, przedstawiłam w Gmerek (2022a).

cesu komunikacji (zob. Gmerek, 2022a). Takie podejście do problemu formy Ckpr wydaje się dobrze sprawdzać w przypadku charakterystyki Ckpr, których substratem materialnym jest działanie językowe, które rzeczywiście służy wyartykułowaniu pewnej treści. Nie można jednak tracić z pola widzenia tych wszystkich Ckpr, które nie są dokonywane przez działania językowe (szerzej będzie o tym mowa w kontekście „treści” w punkcie III.2). Dlatego też z trzech wyżej wskazanych sposobów ujmowania formy Ckpr najbardziej uniwersalny charakter ma to ujęcie, które odwołuje się do substratu materialnego Ckpr.

Dokonana w ogólnej teorii prawa na podstawie literatury i orzecznictwa analiza różnych ujęć problematyki treści Ckpr (Gmerek, 2022a, 2022b) nie ujawniła takiego sposobu pojmowania treści Ckpr, które byłoby na tyle uniwersalne, że można by przyjąć, iż „treść” w takim to a takim rozumieniu współtworzy każdą Ckpr. Wydaje się, że jest to konsekwencja tego, iż autorzy, definiując „treść”, czy choćby używając tego terminu w danym kontekście, odnoszą się wyłącznie do Ckpr typowych dla określonej gałęzi prawa. Dlatego też definicje te uwzględniają cechy charakterystyczne Ckpr poszczególnych typów. Ponadto rozważania na temat znaczenia terminu „treść”, czy istoty treści jako elementu współtworzącego Ckpr, nie uwzględniają dorobku tych dziedzin nauki, które mogłyby być pomocne w znalezieniu takich aspektów, czy też sposobów pojmowania treści, które służyłyby charakterystyce Ckpr *in genere*. Jest to zatem wyzwanie, które stoi przed ogólnoteoretyczną koncepcją czynności konwencjonalnych w prawie i które jest podejmowane również w tym artykule. Zanim to jednak nastąpi, należy poczynić pewne zastrzeżenia. Nie można oczekiwać, że inne niż prawoznawstwo dziedziny wiedzy dostarczą nam takiego sposobu pojmowania treści, który będzie miał zarówno charakter uniwersalny, jak i będzie uwzględniał cechy swoiste Ckpr poszczególnych typów. Dlatego też poszukiwania w tym zakresie nie mają na celu znalezienia takiego sposobu pojmowania treści, który zastąpi ujęcia proponowane w doktrynie i w orzecznictwie, ale takiego, który pozwoli mówić o treści w odniesieniu do wszystkich Ckpr. Prowadzenie rozważań dotyczących rozpoznawania treści w procesie identyfikowania Ckpr w ogólności wymaga wskazania, w jaki sposób ten element Ckpr ma być pojmowany. Po koncepcji (ujęciu), która spełnia powyższe założenie, nie można także oczekiwać, że będzie zdolna do rozwiązywania różnorodnych problemów pojawiających się w kontekście treści Ckpr będącej niewątpliwie jednym z najbardziej złożonych elementów Ckpr, wymagającym od interpretatora (w tym podmiotu identyfikującego Ckpr) szczególnej aktywności interpretacyjnej.

Czynności konwencjonalne w prawie są uwikłane w sytuacje komunikacyjne, których uczestnicy pozostają w określonej interakcji. Jeśli Ckpr ma być relewantnym elementem takiej sytuacji, to powinna nieść ze sobą nie tylko treść „merytoryczną”, czyli to, *o co* wnosimy, *czego* żądamy, *co* stwierdzamy itd., lecz także treść „interakcyjną” odnoszącą się do tego, że *o coś* wnosimy, *czegoś* żądamy, *coś* stwierdzamy itd.

Taki sposób postrzegania treści nawiązuje do założeń przyjmowanych przede wszystkim w filozofii języka i pragmatyngwistyce, a mówiąc precyzyj-

niej – w teorii aktów mowy⁶. To, co powyżej roboczo nazwano „treścią merytoryczną”, jest odpowiednikiem treści propozycjonalnej (Searle, 1969, s. 30–31; ideacyjnej – Awdiejew, 2007, s. 44) aktu mowy, natomiast to, co zostało określone jako „treść interakcyjna”, odnosi się do treści aktu mowy rozpoznawanej na poziomie illokucyjnym⁷ (interakcyjnym⁸). Treść propozycjonalna jest treścią zobiektywizowaną w tym sensie, że może być przedmiotem interpretacji niezależnie od treści aktu mowy rozpoznawanej na poziomie illokucyjnym (interakcyjnym; Awdiejew, 2007, s. 44). Treść propozycjonalna jest koniecznym elementem aktu mowy, a jeśli nie jest wyrażona w wypowiedzi *explicite*, jej funkcję pełni odpowiedni element kontekstu sytuacyjnego⁹. Relację pomiędzy treścią propozycjonalną a illokucją można przestawić za pomocą funkcji $F(p)$ (por. Searle, 1969, s. 31).

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania oraz zakładając, że treść jest elementem konstytutywnym Ckpr, można przyjąć, że treść ta obejmuje zarówno treść propozycjonalną, jak i treść rozpoznawaną na poziomie illokucyjnym (interakcyjnym)¹⁰. Proponowane tu rozstrzygnięcie może się wydawać oczywiste, a nawet trywialne. Jednakże uszczegółowienie charakterystyki treści propozycjonalnej czy illokucyjnej powoduje, że tak rozumianą treść możemy odnosić już tylko do poszczególnych typów Ckpr (np. czynności procesowych czy cywilnoprawnych). Tracimy wtedy możliwość mówienia o „treści” w określonym znaczeniu w stosunku do wszystkich Ckpr, a o to w niniejszym artykule chodzi. Niemniej jednak nie możemy tracić z pola widzenia cech swoistych Ckpr. Po pierwsze, nie wszystkie Ckpr są dokonywane za pomocą działań językowych. Nie jest to powód, aby odmówić treści (w powyższym

⁶ O teorii aktów mowy mówi się w artykule z pełną świadomością tego, że współcześnie mamy do czynienia z wieloma teoriami aktów mowy, które ze względu na przyjmowane założenia można grupować, jako (nie)pozostające w zasięgu określonej tradycji myślowej, np. tradycji Austińskiej. O różnych teoriach aktów mowy i próbie ich uporządkowania Witek (2016, s. 367–368).

⁷ W tradycji terminologicznej zapoczątkowanej przez Johna L. Austina.

⁸ W terminologii gramatyki komunikacyjnej; o gramatyce komunikacyjnej w przyp. 24.

⁹ Np. taki, który wywołał reakcję emocyjną wyrażoną w postaci wykrzyknienia „Ach!”. Zob. Awdiejew i Habrajska (2006, s. 48). Inaczej Searle (1969, s. 30).

¹⁰ W filozofii języka i pragmatyzmie mówi się raczej o „sensie illokucyjnym (interakcyjnym)”, „sile illokucyjnej” czy po prostu o „illokucji”, a nie o „treści illokucyjnej (interakcyjnej)”. Prace dotyczące istoty aktów mowy obejmują swoim zainteresowaniem takie akty mowy, które służą codziennej komunikacji, pozostając w swej strukturze prostymi czynnościami konwencjonalnymi. W standardowej sytuacji określona treść propozycjonalna zostaje przekształcona w akt mowy przez dodanie określonego operatora interakcyjnego, np. „proszę”, „sądzę”, „wątpię”, „czy...?” itd. Treść propozycjonalna może funkcjonować poza strukturą aktu mowy, dlatego też bez trudu przychodzi nam nazywanie jej „treścią”. Treść illokucyjna (interakcyjna), aby mogła być uznana za składną i sensowną całość, musi być współtworzona przez treść propozycjonalną. W przypadku prostych aktów mowy sens takiego aktu „wyczerpuje się” więc w treści illokucyjnej (interakcyjnej). Nie powinien zatem dziwić fakt, że autorzy sięgają po terminy wskazane w zdaniu pierwszym. Natomiast w przypadku Ckpr sytuacja jest bardziej złożona. Dokonanie niektórych Ckpr wymaga nie tylko podjęcia określonych czynności językowych, lecz także czynności o charakterze niejęzykowym, np. złożenia oświadczenia i wydania jakiegoś przedmiotu. W takim przypadku trudno byłoby zaakceptować twierdzenie, że sens takiej czynności „wyczerpuje się” w jej treści illokucyjnej. Korzystanie z terminu „treść illokucyjna (interakcyjna)” w rozważaniach na temat Ckpr służy więc także podkreśleniu, że jest to (tylko) element współkształtujący te czynności.

znaczeniu) charakteru konstytutywnego dla Ckpr¹¹. Niewątpliwie wpływa to natomiast na sposób, w jaki rozpoznajemy treść Ckpr określonego typu (zagadnienie to zostanie szerzej omówione w punkcie III.2). Po drugie, Ckpr mogą być czynnościami skonwencjonalizowanymi na różnych poziomach. Niezależnie od tego, który poziom konwencjonalizacji Ckpr uczynimy przedmiotem zainteresowania, treść propozycjonalna pozostanie niezmienna, co symbolicznie można przedstawić w następujący sposób – $F'(F(p))$. Natomiast treść illokucyjna (interakcyjna) może się zmienić w zależności od poziomu konwencjonalizacji¹².

Gdyby zawarte w niniejszym punkcie rozstrzygnięcia dotyczące formy oraz treści odnieść do prostej czynności polegającej na złożeniu (ustnie) wniosku dowodowego na rozprawie sądowej, to należałoby wskazać, że formą tej czynności jest działanie językowe (wypowiadanie głosek), treścią – wniosek (treść interakcyjna) o dokonanie określonej czynności dowodowej (treść propozycjonalna), sensem zaś – złożenie wniosku dowodowego. Należy jednak pamiętać, że Ckpr mogą być czynnościami złożonymi. W przypadku czynności złożonych, które niekiedy układają się w konwencjonalne procedury (np. przesłuchanie), dla każdej z prostszych czynności konwencjonalnych można wskazać zarówno formę, jak i treść. Ponadto zarówno treść propozycjonalna, jak i interakcyjna Ckpr może być złożona, nawet jeśli sama Ckpr jest czynnością prostą¹³.

III. FORMA ORAZ TREŚĆ W PROCESIE IDENTYFIKACJI PRAWNYCH CZYNNOŚCI KONWENCJONALNYCH

Zarówno treść, jak i forma mogą mieć różną doniosłość (ontologiczną, epistemiczną, interpretacyjną) w procesie identyfikacji Ckpr. Przyjmuję, że doniosłe ontologicznie i zarazem epistemicznie są elementy konstytutywne danej Ckpr (czy innej czynności konwencjonalnej). Elementy doniosłe wyłącznie epistemicznie to elementy, które nie są konstytutywne, lecz są istotne w procesie identyfikacji czynności. Natomiast wszystkie elementy czynności, niezależnie od tego, czy przejawiają któryś ze wskazanych wyżej typów doniosłości czy też nie, są istotne interpretacyjnie, ponieważ mogą odgrywać określoną rolę w identyfikacji danej czynności. W tym miejscu chodzi o doniosłość rozpoznania formy oraz treści (czy ich poszczególnych elementów) dla procesu identyfikacji Ckpr. Natomiast poniższe rozważania są próbą odpowiedzi na pytanie o miejsce pewnych czynności myślowych związanych z rozpoznawaniem formy oraz treści Ckpr w tym procesie. Przedmiotem odniesienia są przy tym forma

¹¹ Szerzej na temat treści Ckpr dokonywanych za pomocą działań niejęzykowych oraz zaniechań w Gmerek (2022b).

¹² Relacje pomiędzy poziomami konwencjonalizacji Ckpr są złożone. Zostały omówione na przykładzie czynności procesowych np. w Gmerek (2021a).

¹³ Za przykład niech posłuży pozew, który na poziomie aktu mowy może łączyć w sobie akty o różnej charakterystyce, będące, mówiąc językiem procesualistów, zarówno oświadczeniami woli, jak i oświadczeniami wiedzy.

oraz treść pojmowane w sposób wskazany w poprzednim punkcie, które w procesie identyfikacji Ckpr przejawiają doniosłość ontologiczną i epistemiczną. Trzeba przy tym wyraźnie podkreślić, że w przypadku treści chodzi o rozpoznanie, że dana czynność ma jakąś treść (rozumianą w sposób zaproponowany w niniejszym artykule). Nie każdy element treści ma doniosłość ontologiczną dla procesu identyfikacji Ckpr, innymi słowy: nie każdy element treści danej Ckpr jest dla niej konstytutywny.

Rozpocznę od problemu natury metodologicznej, który przynajmniej szkicowo należy przedstawić i rozwiązać. Zasadniczo wchodzi bowiem w grę dwa modelowe ujęcia procesu identyfikacji Ckpr: deskryptywny i normatywny¹⁴. W ramach pierwszego z nich możemy objąć zainteresowaniem konkretny(e) proces(y) identyfikacji rzeczywiście dokonywanych Ckpr, czy też odtworzyć wzorzec postępowania w procesie identyfikacji Ckpr opracowany na podstawie jakichś zagregowanych danych dotyczących przebiegu rzeczywistych procesów identyfikacji Ckpr lub na podstawie prawnych i pozaprawnych norm postępowania¹⁵. W ramach drugiego z nich możemy natomiast formułować dyrektywy, które pozwolą na prawidłową (na gruncie przyjętych założeń) realizację procesu identyfikacji Ckpr.

Nie jest celem niniejszych rozważań formułowanie wzorca normatywnego procesu identyfikacji Ckpr, co najmniej z uwagi na złożoność takiego przedsięwzięcia i ograniczone ramy tekstu. Próba odtworzenia rzeczywistego przebiegu procesu identyfikacji Ckpr narażona jest natomiast na mniejszą lub większą spekulację w zakresie podejmowanych czynności myślowych. Dlatego też proponuje się w tym miejscu jeszcze inną perspektywę. Chodzi bowiem o to, aby zastanowić się nad tym, jakie może być miejsce czynności myślowych polegających na rozpoznaniu treści oraz formy w procesie identyfikowania Ckpr, ewentualnie jaką rolę w tym procesie można im przypisać¹⁶, biorąc pod uwagę właściwości Ckpr (w tym zróżnicowanie w obrębie tej klasy czynności). Nie trudno jednak spostrzec, że tak zakreślone zadanie wyznacza ogromny zakres analizy, który z uwagi na ramy tekstu musi zostać ograniczony. Dlatego też poniższe rozważania skupiają się wokół kilku zagadnień szczegółowych związanych z procesem identyfikowania Ckpr, tj.: 1) sposobów zapoznawania się z formą (bezpośredni, pośredni, poprzez kontekst); 2) problemu zapoznania się z formą jako momentu inicjującego proces identyfikacji Ckpr; 3) problemu autonomiczności (lub jej braku) czynności rozpoznawania formy i treści; 4) różnicy pomiędzy dostrzeżeniem a rozpoznaniem formy oraz treści; 5) interpretacji standardowej jako swoistego łącznika pomiędzy rozpoznawaniem formy oraz treści; 6) relacji pomiędzy treścią Ckpr a treścią nazwy identyfikowanej Ckpr; 7) usytuowania czynności rozpoznawania treści wśród czynności myślowych składających się na proces identyfikacji Ckpr; 8) rozpoznawania treści wyrażo-

¹⁴ O modelowaniu w prawoznawstwie Wróblewski (1988, s. 34–35).

¹⁵ Tak jak to uczyniono np. w odniesieniu do procesu poznania sądowego w Zieliński (1979).

¹⁶ Podobną perspektywę przyjmuje Bartosz Brożek (2018, s. 24) dla rozważań o rozumowaniach prawniczych, stawiając sobie za cel określenie, „jakimi narzędziami myślowymi dysponuje prawnik”, inaczej – udzielenie odpowiedzi na pytanie: „jak możliwe jest myślenie w prawie?”.

nej nieeksplicytnie (działania niejęzykowe i zaniechania); 9) problemu „pozio-
mu zinterpretowania treści” w procesie identyfikacji Ckpr oraz 10) problemu
rozpoznawania treści adekwatnej do sensu Ckpr.

1. Rozpoznawanie formy w procesie identyfikacji prawnych czynności konwencjonalnych

Rozpocznę od tego, że w procesie identyfikacji Ckpr z formą możemy za-
poznać się w sposób bezpośredni – obserwując działanie będące substratem
materialnym danej czynności, albo pośredni – przez wytwór tej czynności
czy pozyskanie informacji na temat formy z określonego źródła. W sposób
bezpośredni z formą Ckpr zapoznajemy się najczęściej, uczestnicząc w co-
dziennym funkcjonowaniu społeczeństwa: jeżdżąc komunikacją miejską czy
taksówką, robiąc zakupy, korzystając z automatu z napojami itd. Trudno
jednak przypuszczać, że uczestnicząc w tego typu aktywności społecznej,
powszechnie i z pełną świadomością podejmujemy się identyfikowania tych
czynności jako Ckpr określonego typu. W sferze działalności prawniczej
bezpośrednio zapoznajemy się z formą np. w przypadku czynności proceso-
wych dokonywanych w ramach rozprawy sądowej. Ich identyfikację może-
my ponadto postrzegać jako proces podejmowany świadomie, przynajmniej
przez profesjonalnych uczestników postępowania sądowego; choćby z tego
powodu, że dokonanie określonej czynności procesowej aktualizuje obowiąz-
zek reakcji na nią, czy też kompetencję do dokonania kolejnych czynności
procesowych tworzących złożoną mereologiczną strukturę rozprawy sądo-
wej (postępowania sądowego). W innych obszarach aktywności prawniczej
dominują, jak się zdaje, pośrednie sposoby zapoznawania się z formą Ckpr
przez jej wytwór, np. z tekstem: umowy, testamentu, wyroku, decyzji ad-
ministracyjnej itd., czy też na podstawie informacji pozyskanych z określo-
nych źródeł, np. zeznań świadka, protokołu, sprawozdania itd. Należy także
pamiętać, że w przypadku Ckpr dokonywanych przez zaniechanie z formą
zapoznajemy się przez kontekst¹⁷, którego rozpoznanie również może mieć
charakter bezpośredni albo pośredni.

Uzasadnione wydaje się przypuszczenie, że to właśnie forma jest pierw-
szym elementem, z którym zapoznajemy w procesie identyfikowania Ckpr.
Taka myśl zdaje się stać za tymi ujęciami formy, które odwołują się do jej
funkcji – metafora naczynia i metafora kanału. Forma w tym ujęciu pozwala
bowiem uzewnętrznzić określoną treść. Odwołując się natomiast do sposobu
postrzegania formy Ckpr jako jej substratu materialnego, można powiedzieć,
że to właśnie dostrzeżenie pewnego działania (ewentualnie zaniechania po-
przez kontekst), czy to w sposób bezpośredni, czy pośredni, daje asumpt do
identyfikacji Ckpr. Jeśli bowiem nie spostrzeżemy żadnego działania (zanie-
chania), to po co mielibyśmy podejmować czynności zmierzające do identyfi-
kacji Ckpr i co właściwie miałyby być przedmiotem takiej identyfikacji. Czy
zatem możemy postrzegać rozpoznanie formy Ckpr jako pewną autonomiczną

¹⁷ Szerzej na ten temat Gmerek (2022a).

czynność myślową, pierwszą z czynności współtworzących proces identyfikacji Ckpr, którą z łatwością możemy oddzielić od pozostałych? Oczywiście, nie. Po pierwsze, należy pamiętać o tym, że forma Ckpr może być złożona lub rozbudowana (np. zapoznajemy się z formą przez wielostronny tekst umowy). Po drugie, nie można zapominać o tym, że reguły dokonywania Ckpr określonego typu mogą stawiać szczególne wymagania co do formy. Należy więc odróżnić kwestię dostrzeżenia pewnego działania (zaniechania), które może okazać się substratem materialnym Ckpr, od problematyki rozpoznania formy Ckpr. Niekiedy od dostrzeżenia formy do jej rozpoznania może prowadzić wcale niekrótka droga, która przypomina raczej koło hermeneutyczne niż jakiś liniowy proces poznania¹⁸.

W celu zilustrowania niektórych aspektów wyżej zarysowanej złożoności warto przyjrzeć się problematyce identyfikowania Ckpr dokonywanych za pomocą działania językowego. Takie działanie może polegać na formułowaniu m.in. różnokształtnych wypowiedzi w trakcie rozprawy sądowej, wypowiedzi pełnomocnika zawartej w tekście odpowiedzi na pozew czy wypowiedzi różnych podmiotów składających się na tekst umowy. Czy zapoznając się z takim działaniem (rozpoznając formą), bezpośrednio albo pośrednio, jesteśmy w stanie nie rozpoznać treści, którą forma ta wyraża? Wydaje się, że nie, choć z pewnymi zastrzeżeniami. Po pierwsze, wyjątkiem jest sytuacja, w której podmiot identyfikujący nie zna języka użytego w działaniu językowym i nie jest w stanie go zrozumieć, np. w sytuacji, w której uczestnik postępowania sądowego przedłożyłby tekst umowy sporządzony w języku nieznanym sędziemu. Nie wpływa to na kwestię ważności takiej umowy, utrudnia jedynie rozpoznanie jej treści (ponieważ wymaga pomocy tłumacza). Po drugie, moment zetknięcia się z treścią działania językowego¹⁹ i koniec procesu rozpoznawania (interpretacji) tej treści może dzielić niejedna czynność myślowa.

Za swoisty łącznik pomiędzy formą Ckpr, której substrat materialny jest działaniem językowym, a za treść tej czynności można uznać mechanizm²⁰ nazywany „interpretacją standardową”. Interpretacja standardowa została scharakteryzowana przez twórców gramatyki komunikacyjnej²¹ i polega na tym, że standardową formę aktu mowy łączy się w procesie interpretacji ze standardową sytuacją użycia tej formy (Awdiejew, 2007, s. 44–45; określenie „forma” odwołuje się w tym przypadku do kształtu słownego wypowiedzi albo jej fragmentu).

¹⁸ Jest to ponadto proces, w którym mogą być przyjmowane rozstrzygnięcia w pełni świadome, a także intuicyjne. Więcej na ten temat w kontekście rozpoznawania treści w punkcie III.2.

¹⁹ Uznaje się w artykule, że proces interpretacji (wykładni) rozpoczyna się w momencie zetknięcia się z kształtem słownym wypowiedzi, co nie znaczy, że wszystkie rozstrzygnięcia interpretacyjne przyjmowane są w tym procesie równie świadomie; do tego zagadnienia wypadnie jeszcze powrócić.

²⁰ Określenia „mechanizm” używam za Awdiejew (2007, s. 45).

²¹ Twórcami gramatyki komunikacyjnej są Aleksy Awdiejew i Grażyna Habrajska, którzy przedstawiają i rozwijają ją w wielu publikacjach (m.in. Awdiejew, 2007; Awdiejew i Habrajska, 2004, 2006, 2010).

Tabela 1

Standardowa forma aktu mowy i standardowa sytuacja jej użycia – przykłady

Standardowa forma aktu mowy	Standardowa sytuacja użycia formy
„Jan Kowalski przyjechał wczoraj do Poznania”	stwierdzanie (akt stwierdzenia)
„ Poproszę o dodatkową kartkę”	prośenie (akt prośby)
„ Przypuszczam, że odrzucą naszą propozycję”	przypuszczanie (akt przypuszczenia)

Uwaga. Wytluszczone elementy wypowiedzi nazywane są w gramatyce komunikacyjnej „operatorami interakcyjnymi”. Ich funkcja polega na przekształceniu wypowiedzenia ideacyjnego (treści propozycyjnej) w akt mowy.

Źródło: opracowanie własne.

W gramatyce komunikacyjnej interpretację standardową uznaje się za uniwersalny i prymarny mechanizm w procesie interpretacji aktów mowy, który nie wymaga uwzględnienia kontekstu wypowiedzi (Awdiejew, 2007, s. 44–45). Wynik interpretacji standardowej stanowi punkt wyjścia do dalszych czynności interpretacyjnych uwzględniających przede wszystkim kontekst wypowiedzi (zarówno komunikacyjny, np. wcześniejsze wypowiedzi uczestników komunikacji, jak i sytuacyjny, np. ich role społeczne). Wynik interpretacji standardowej może być przy tym zgodny albo niezgodny z ostatecznym rezultatem procesu interpretacji. Bez trudu wyobrazimy sobie sytuację, w której wypowiedź „Jan Kowalski przyjechał wczoraj do Poznania” po uwzględnieniu kontekstu rozpoznamy np. jako ostrzeżenie.

Biorąc za punkt odniesienia przeciętnego użytkownika danego języka, można przypuszczać, że przyjmowanie określonych rozstrzygnięć na podstawie interpretacji standardowej ma charakter intuicyjny. Zasadniczo interpretacji standardowej dokonujemy automatycznie ze względu na doświadczenie funkcjonowania w określonej rzeczywistości społeczno-kulturowej i długi trening kształtujący nasze kompetencje komunikacyjne²². W przypadku identyfikowania Ckpr dalsze czynności interpretacyjne mogą być podejmowane w pełni świadomie i z poczuciem celu czy istoty dokonywanych czynności myślowych. Jednakże ostatecznie rozstrzygnięcie w zakresie identyfikowanej Ckpr także może mieć charakter intuicyjny²³.

Interpretacja standardowa odgrywa szczególną rolę w procesie identyfikacji czynności konwencjonalnych dokonywanych przez działania językowe, z uwagi na to, że czynności te są czynnościami co najmniej podwójnie skon-

²² O roli doświadczenia w podejmowaniu intuicyjnych rozstrzygnięć Brożek (2018, s. 44–45).

²³ W przypadku rozstrzygnięć podejmowanych przez prawników może być to konsekwencja rutynizacji procesów służących rozwiązywaniu określonych problemów, szerzej o tym w kontekście rozumowania prawniczego jako rozumowania eksperckiego, Pietrzykowski (2012, s. 225–226). Wnikliwie na temat roli intuicji w procesie wykładni tekstów aktów prawnych Choduń (2018, s. 125–141). Mimo że rozważania autorki nie odnoszą się do problematyki identyfikowania Ckpr, to zwracają uwagę na wiele uniwersalnych problemów związanych z intuicyjnym przyjmowaniem rozstrzygnięć interpretacyjnych.

wencjonalizowanymi. Po pierwsze, ze względu na kształt słowny wypowiedzi interpretacja standardowa może prowadzić na niższy poziom konwencjonalizacji (na poziom aktu mowy) albo niejako od razu na poziom Ckpr. Możemy powiedzieć, że w pierwszym przypadku mamy do czynienia z Ckpr dokonywaną implicytnie, w drugim zaś – eksplicytnie. Łatwo dostrzec to zjawisko, analizując czynności proceduralne dokonywane w trakcie rozprawy sądowej, z uwagi na to, że ich substrat materialny często ogranicza się do relatywnie krótkiego działania językowego (zob. przykłady w Gmerek, 2021a).

Tabela 2

Przykłady wypowiedzi, których kształt słowny kieruje na różne poziomy konwencjonalizacji

Wypowiedź, której kształt słowny kieruje na poziom aktu mowy	Wypowiedź, której kształt słowny kieruje na poziom czynności procesowej
„Wysoki Sądzie, proponuję, abyśmy wysłuchali jeszcze jednego świadka” (propozycja)	„Wysoki Sądzie, wnoszę o przesłuchanie w charakterze świadka...” (wniosek o przesłuchanie świadka)

Źródło: opracowanie własne.

Po drugie, wynik interpretacji standardowej może zablokować dalszą interpretację w kierunku identyfikacji określonej Ckpr²⁴.

Rola interpretacji standardowej w procesie identyfikacji Ckpr może być jednak nieco inna niż ta opisana powyżej. Dotyczy to tych Ckpr, których treść jest złożona z aktów mowy tego samego lub odmiennego typu. Interpretacja standardowa dokonana na podstawie kształtu słownego wypowiedzi pozwoli nam na rozpoznanie określonego aktu mowy. Nie gwarantuje jednak rozpoznania aktu mowy adekwatnego do typu Ckpr, którego treść współtworzy. Wyobraźmy sobie tekst umowy (przyjmijmy, że przypuszczamy, iż czynnością, którą identyfikujemy, jest właśnie jakaś umowa cywilnoprawna), którego jeden z paragrafów brzmi następująco: „Wykonawca dostarcza materiały budowlane w godzinach określonych w § 5”. Interpretacja standardowa pozwoli nam rozpoznać w tej wypowiedzi stwierdzenie. Wiedząc jednak (z uwagi na naszą kompetencję w zakresie języka prawniczego), że treścią czynności cywilnoprawnych są pewne normy o charakterze indywidualnym, dostrzeżemy, że wynik interpretacji standardowej jest nieadekwatny do sensu (zakładanej) Ckpr. Dlatego też, jeśli dysponujemy dostateczną kompetencją komunikacyjną, to odrzucimy wynik interpretacji standardowej i zinterpretujemy powyższą wypowiedź jako nakaz określonego działania.

²⁴ Czytelny przykładem jest zaprzeczenie, np. w sytuacji, w której sąd pyta świadka: „Czy chce Pan złożyć wniosek o zwrot kosztów przybycia do sądu?”, a świadek odpowiada: „Nie, nic mnie to nie kosztowało”. Rozpoznanie w działaniu świadka aktu zaprzeczenia blokuje dalszą interpretację prowadzącą do zidentyfikowania wniosku o zwrot kosztów stawieństwa w sądzie.

Powyższy przykład, choć przywołany jako ilustracja zagadnień związanych z interpretacją standardową, ujawnia jeden z aspektów niezwykle złożonych relacji pomiędzy treścią Ckpr a jej sensem, których oczywiście nie sposób przedstawić wyczerpująco w tym tekście. Powyższe sugeruje bowiem, że musimy coś wiedzieć o sensie Ckpr, aby prawidłowo zinterpretować jej treść, a przecież dopiero ten sens rozpoznajemy.

2. Rozpoznawanie treści w procesie identyfikacji prawnych czynności konwencjonalnych

W koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie, począwszy od jej pierwotnej wersji (Nowak i in., 1972), w kontekście rozpoznania sensu danej czynności wskazywano, że chodzi o rozpoznanie jej jako czynności określonego typu. Należy się zatem zastanowić, jak w kontekście identyfikacji Ckpr *in concreto* – czyli czynności rzeczywiście dokonywanych – ustalić, o jaką Ckpr chodzi. Rzecz w tym, że z logicznego punktu widzenia możemy tak długo tworzyć typy czynności, dopóki starcza nam elementów determinujących treść nazw takich czynności²⁵. W kontekście identyfikacji Ckpr zagadnienie to nabiera szczególnej doniosłości właśnie w odniesieniu do treści czynności, gdyż to zindywidualizowana (czy uszczegółowiona) treść różni Ckpr *in concreto* od Ckpr *in abstracto*. Nazwy określonych Ckpr możemy wzbogacać o kolejne elementy treści tych czynności, czego konsekwencją będzie to, że będą uzyskiwały status elementów konstytutywnych dla rozpoznania danej Ckpr. Co zatem decyduje o tym, czy identyfikujemy czynność o nazwie „umowa sprzedaży” czy „umowa sprzedaży samochodu osobowego” itd.?²⁶ Na powyższe pytanie można odpowiedzieć krótko: okoliczności, a zwłaszcza kontekst prawny. Przy czym mogą to być okoliczności, w których mamy pewną swobodę w zakresie doboru typu Ckpr, jako przedmiotu identyfikacji, jak i takie, w których swoboda ta jest ograniczona, przede wszystkim przez obowiązujące normy prawne. Z jednej strony swoboda ta może być ograniczona w sposób pozytywny²⁷, z drugiej zaś – w sposób negatywny²⁸. Elementy treści danej czynności mogą mieć zatem w procesie identyfikacji Ckpr

²⁵ W kontekście Ckpr istotne jest także założenie przyjmowane w konotacyjnej koncepcji reguł konstytutywnych, zgodnie z którym to na podstawie konotacji nazwy danej czynności rozpoznajemy konstytutywne elementy jej desygnatu; zob. Czepita (1996, s. 151–152).

²⁶ Każda z tych czynności jest czynnością innego typu (ze względu na różne elementy determinujące treść nazw poszczególnych czynności), jednocześnie czynności te są czynnościami tego samego typu (obie są umowami sprzedaży).

²⁷ W postępowaniu zmierzającym do ustalenia skutków prawnych zawarcia umowy sprzedaży nieruchomości proces identyfikacji musi być nastawiony na rozpoznanie umowy sprzedaży nieruchomości, a nie na rozpoznanie umowy sprzedaży w ogóle. To prawodawca określił reguły konstytutywne tej czynności, definiując tym samym określony typ umowy sprzedaży, z której dokonaniem wiąże się swoiste skutki prawne.

²⁸ Jeśli norma prawna łączy aktualizację kompetencji i obowiązków określonego podmiotu z wniesieniem aktu oskarżenia, to nie ma doniosłości to, czy akt ten dotyczy Jana Kowalskiego czy też Jana Nowaka. Podmiot ten nie może więc uzależniać swojej decyzji o podjęciu określonych działań od rozpoznania czynności o nazwie „akt oskarżenia przeciwko Janowi Kowalskiemu”.

zarówno różną²⁹, jak i zmienną doniosłość. Z drugą ze wskazanych sytuacji będziemy mieli do czynienia, jeśli wzbogacimy treść (a ściślej: konotację) nazwy czynności o te elementy treści, które w innej sytuacji nie byłyby dla niej konstytutywne. W działalności prawniczej szczególnie doniosłe może być także ustalenie, czy identyfikowana Ckpr (jakiegoś typu) przynależy do klasy Ckpr innego typu. Odpowiedź twierdząca powoduje, że elementy konstytutywne Ckpr tworzących szerszą klasę stają się elementami konstytutywnym Ckpr, która do tej klasy przynależy, a jej dokonanie powoduje także skutki prawne charakterystyczne dla Ckpr tworzących szerszą klasę³⁰.

Rozpoznawanie treści Ckpr jest więc w pewnym sensie rozpoznawaniem różnych jej warstw³¹, z których dwie można uznać za podstawowe. Pierwsza związana jest z tymi elementami treści, które pozwalają nam rozpoznać typ Ckpr zgodnie z regułami dokonywania tej czynności określonymi w tekście aktu prawnego (jako czynności *in abstracto*). Druga z kolei dotyczy zindywidualizowanych (ewentualnie uszczegółowionych) elementów treści Ckpr (swoistych dla czynności *in concreto*)³².

Powyższe zagadnienie zwraca także uwagę na relację pomiędzy wzorcem danej czynności a jego realizacją. W przypadku Ckpr relacja ta jest o tyle szczególna, że prawo powinno wyznaczać wzorce postępowania w sposób możliwie najbardziej generalny i abstrakcyjny, unikając regulacji kazuistycznych. Dlatego też liczba tych elementów treści identyfikowanej Ckpr, które uważamy za indywidualizujące, jest niekiedy znaczna.

Należy teraz przejść do szczególnie złożonych zagadnień związanych z rozpoznawaniem treści, a bezpośrednio dotyczących roli oraz miejsca tego typu czynności myślowych w procesie identyfikacji Ckpr (które z uwagi na trudności metodologiczne zostaną jedynie naszkicowane). Rozpocznijmy od tego, czy możliwe jest określenie, w którym momencie procesu identyfikacji Ckpr rozpoznajemy jej treść. Biorąc pod uwagę złożoność procesu identyfikacji oraz indywidualne cechy podmiotów dokonujących identyfikacji, zapewne nie, a na pewno nie w sposób precyzyjny. Można natomiast wskazać pewną zależność pomiędzy rozpoznawaniem treści a dokonywaniem czynności przez działanie językowe, działanie niejęzykowe i zaniechanie. W przypadku działania językowego, zasadniczo, z treścią Ckpr zapoznajemy się już w momencie zetknięcia się z formą czynności, czyli właśnie działaniem językowym czy jej wytworem (szerzej była o tym mowa w punkcie III.1). Zupełnie inaczej wygląda to

²⁹ Tj. ontologiczną (konstytutywną), epistemiczną, interpretacyjną, o czym była mowa we wstępie punktu III.

³⁰ Dla przykładu, w aktualnej dyskusji prawniczej pojawia się kwestia przynależności (albo nie) aktu udzielenia kontrasygnaty przez Prezesa Rady Ministrów do klasy aktów administracyjnych (mjj/kg, 2024).

³¹ Nie znaczy to oczywiście, że interpretator musi być tego świadomy.

³² Problematyka „warstwowości” treści czynności jest rozważana przede wszystkim w cywilistyce, w kontekście tradycyjnie ujmowanych elementów treści (*essentialia*, *naturalia* i *accidentalia negotii*) oraz zindywidualizowanych elementów treści danej czynności (Radwański, 2008, s. 252). Omawiam wskazane wyżej elementy treści czynności cywilnoprawnej, zwracając uwagę na ich różną doniosłość (ontologiczną, epistemiczną i interpretacyjną) w procesie identyfikacji tego typu czynności w innej publikacji, zob. Gmerek (2022b).

w przypadku Ckpr dokonywanych przez działanie niejęzykowe i zaniechanie. W pierwszym przypadku zapoznajemy się z formą w postaci działania niejęzykowego (np. kiwania głową, położenia towaru na sklepowej ladzie czy wejścia do tramwaju). W drugim przypadku zapoznajemy się z formą w postaci zaniechania na podstawie kontekstu (komunikacyjnego i sytuacyjnego). W obu natomiast forma tych czynności nie wyraża treści w sposób eksplicytny. Zasadne zdaje się nawet pytanie, czy w tego typu sytuacjach rozpoznanie treści jest elementem procesu identyfikacji Ckpr.

Niewątpliwie w przypadku Ckpr dokonywanych przez działanie niejęzykowe oraz przez zaniechanie tym elementem, który ma najwyższy „potencjał epistemiczny”, czyli odgrywa pierwszorzędą rolę w procesie identyfikacji Ckpr, jest forma. Nie tylko bowiem zetknięcie się z formą inicjuje proces identyfikacji, lecz jej rozpoznanie może okazać się wystarczające do ustalenia, do powstania jakiego stanu rzeczy prowadzi dane działanie niejęzykowe albo zaniechanie. Można by zatem odnieść wrażenie, że najpierw identyfikujemy określoną Ckpr (np. umowę o przewóz czy umowę sprzedaży), a dopiero później niejako „przypisujemy” jej treść (np. treść w znaczeniu cywilistycznym). Nie wydaje się to jednak trafne ujęcie, w szczególności z uwagi na to, że jest wątpliwe metodologicznie – jeśli przyjąć, że treść jest konstytutywnym elementem każdej Ckpr. Przede wszystkim jednak omawiane zagadnienie jest o wiele bardziej złożone.

Określone elementy treści Ckpr rozpoznajemy zarówno na podstawie formy czynności, jak i kontekstu (komunikacyjnego i sytuacyjnego). Dla przykładu, działania niejęzykowe, przez które dokonuje się czynności cywilnoprawnych, pozwalają nam rozpoznać przede wszystkim przedmiot określonych czynności, zwłaszcza umów: wsiadamy do tramwaju, wybieramy napój w automacie, kładziemy określone rzeczy na sklepową ladę itd. Ten element formy, na podstawie którego możemy rozpoznać, przynajmniej częściowo, przedmiot takiej umowy, odgrywa w procesie identyfikacji tego typu czynności podobną rolę, co treść propozycjonalna w przypadku identyfikacji Ckpr dokonywanych za pomocą działań językowych. Nie pozwoli nam to oczywiście w pełni rozpoznać treści czynności, ale wraz z pozostałymi elementami formy oraz kontekstu co najmniej umożliwi nam sformułowanie hipotezy w zakresie sensu dokonywanej Ckpr. Niektóre elementy formy mogą w tym zakresie odgrywać szczególnie doniosłą rolę, np. podanie pieniędzy kasjerowi pozwoli nam przyjąć, że dana osoba zmierza do nabycia określonych rzeczy, a nie do ich kradzieży albo zwrotu, a zatem umożliwi nam rozpoznanie także treści interakcyjnej.

W przypadku Ckpr dokonywanych przez zaniechanie rozpoznawanie treści czynności ma jeszcze inną charakterystykę. Biorąc za przykład dwa różne, ale i kanoniczne, przypadki dokonywania Ckpr przez zaniechanie, czyli tzw. milczące przyjęcie oferty (złożonej za pomocą działania językowego) i milczące załatwienie sprawy administracyjnej, można zauważyć pewne prawidłowości w zakresie rozpoznawania treści tych czynności. Treść propozycjonalna takiej czynności jest wyrażona przez działanie językowe podjęte przez inny podmiot niż ten, któremu przypisujemy dokonanie Ckpr przez zaniechanie. W przypad-

ku milczącego przyjęcia oferty będzie to właśnie treść propozycyjalna oferty. Treść Ckpr będzie więc współtworzona przez treść propozycyjną oferty oraz treść interakcyjną (zgoda), którą niejako dodamy do treści propozycyjalnej (podobnie Radwański i Mularski, 2019, s. 155), rozpoznając czynność przyjęcia oferty przez zaniechanie. Podobnie będzie w przypadku milczącego załatwienia sprawy administracyjnej, przy czym treść propozycyjną rozpoznamy na podstawie pisma inicjującego określone postępowanie administracyjne.

Ostatnie zagadnienie dotyczące rozpoznawania treści w procesie identyfikacji Ckpr na pewno nie może być w tym miejscu wyczerpująco omówione, jednocześnie nie można go także pominąć. Należy bowiem zauważyć problem, który można by nazwać „poziomem zinterpretowania treści” w procesie identyfikacji Ckpr.

W cywilistyce zwraca się uwagę, że mówiąc o treści czynności cywilnoprawnej, ma się na myśli treść zinterpretowaną zgodnie z dyrektywami wykładni oświadczeń woli (Radwański, 2008, s. 225). Jednocześnie wiadomo, że nie wszystkie elementy treści muszą być konstytutywne dla dokonania czynności cywilnoprawnej danego typu oraz że np. spotykamy się ze sporami co do treści danej czynności, w których nie kwestionuje się faktu jej dokonania. Najprościej byłoby powiedzieć, że w procesie identyfikacji danej Ckpr rozpoznajemy te elementy treści, które są konstytutywne dla danej czynności, ze względu na konotację nazwy tej czynności, ponieważ z uwagi na cel tego procesu (identyfikacja Ckpr) jest to wystarczające. Jednakże w ramach rzeczywistego procesu identyfikacji stykamy się zazwyczaj z treścią Ckpr w postaci określonego tekstu³³, z którego w drodze interpretacji możemy dopiero odtworzyć te elementy treści, które są konstytutywne dla Ckpr określonego typu. Zatem przyjęcie, że w procesie identyfikacji Ckpr wystarczy zinterpretować te elementy treści, które są dla niej konstytutywne, może i byłoby metodologicznie uzasadnione, ale w rzeczywistości niewykonalne. Rozpoznając konstytutywne elementy treści, nie jesteśmy w stanie „uniknąć” interpretacji pozostałych jej elementów, zwłaszcza gdy przyjmujemy, że proces interpretacji rozpoczyna się już w momencie zetknięcia się z kształtem słownym wypowiedzi.

Z metodologicznego punktu widzenia problematyczna jest jednak jeszcze inna kwestia, która dotyczy interpretacji treści uwzględniającej sens identyfikowanej Ckpr. W punkcie III.1 zwracano uwagę, że nie zawsze wynik interpretacji standardowej treści czynności na poziomie interakcyjnym (illokucyjnym) jest adekwatny do sensu identyfikowanej Ckpr (por. przykład z umową w punkcie III.1). Skoro zatem chcemy zinterpretować treść Ckpr nie jakkolwiek, ale w sposób adekwatny do sensu tej czynności, to czy musimy najpierw ten sens ustalić? Odpowiedź pozytywna narażona jest na zarzut błędnego koła³⁴. Wydaje się jednak, że da się go uniknąć, jeśli zwrócimy uwagę

³³ Wyjątek stanowią oczywiście Ckpr dokonywane przez działanie niejęzykowe oraz zaniechanie.

³⁴ Omawiana kontrowersja nie powstaje, jeśli czynności interpretacyjne nie są nastawione na identyfikację Ckpr określonego typu. Jest tak przede wszystkim w przypadku wykładni tekstów aktów prawnych (z pewnymi wyjątkami, np. w ramach działalności Trybunału Konstytucyjnego). Wiedza na temat cech interpretowanych tekstów, jako wytworów określonych Ckpr, może

na to, że proces identyfikacji Ckpr nie jest procesem, który dałoby się zamknąć w ramy wyznaczone przez wymogi poznania naukowego, ale przede wszystkim procesem interpretacyjnym³⁵. W ramach tego procesu różne elementy składające się ostatecznie na identyfikowaną Ckpr (elementy: formy, treści, tekstu, jako wytworu działania językowego czy kontekstu) pozwalają interpretatorowi formułować hipotezy na temat sensu identyfikowanej czynności, a następnie poddawać je weryfikacji. We współczesnej lingwistyce (a także filozofii języka) zauważa się, że interpretacja (tekstu, dyskursu) „przebiega na zasadzie stopniowego wzrostu informacji” oraz że „hipotezy o znaczeniu wypowiedzi są formułowane na różnych etapach tego procesu” (zob. Jaszczołt, 2006, s. 136). W przypadku identyfikowania Ckpr dokonywanych w formie pisemnej takim elementem jest np. oznaczenie czynności, które oczywiście nie przesądza o sensie Ckpr, pozwala jednak na sformułowanie określonej hipotezy w tym zakresie. Szczególną rolę w omawianym aspekcie odgrywają te elementy treści czynności, które pozwalają nam rozpoznać, że dana czynność jest jakąś umową, jakimś podaniem, wnioskiem o przeprowadzenie jakiegoś dowodu czy decyzją administracyjną w jakiejś sprawie. Rozpoznanie Ckpr na pewnym poziomie konwencjonalizacji (tak jak w powyższych przykładach), niezależnie od tego, jaki będzie ostateczny wynik procesu identyfikacji, może być pomocne w zinterpretowaniu treści czynności na poziomie interakcyjnym (illokucyjnym) w sposób adekwatny do sensu identyfikowanej Ckpr, np. pozwoli uznać, że mamy do czynienia z normami, jak w przypadku umowy, czy z innymi działaniami językowymi o charakterze sugestywnym.

IV. PODSUMOWANIE

Proces identyfikacji Ckpr, czyli rozpoznania jej sensu, powinien uwzględniać w swej strukturze czynności myślowe służące rozpoznaniu formy oraz treści Ckpr, ponieważ oba te elementy (przy określonym znaczeniu, wskazanym w punkcie II) można uznać za elementy konstytutywne każdej Ckpr. Należy przy tym raz jeszcze podkreślić, że w przypadku treści nie chodzi o to, że każdy jej element (cała treść) jest konstytutywny dla danej Ckpr. Tak oczywiście nie jest. Poszczególne elementy treści mogą mieć zarówno charakter konstytutywny, jak i niekonstytutywny. Chodzi o to, że każda Ckpr ma jakąś treść (rozumianą w sposób zaproponowany w punkcie II), nawet Ckpr dokonywana przez działanie niejęzykowe oraz zaniechanie.

nie tylko stanowić podstawę dokonania prawidłowej (z uwagi na przyjęte założenia) wykładni, lecz także wyznaczyć w określonym zakresie procedurę interpretacyjną; w odniesieniu do tekstów aktów prawnych zob. Zieliński (2017, s. 91–2). Zob. też Choduń (2019, s. 17–18) na temat strategii interpretacyjnej wyznaczonej przez sam tekst (w tym tekst aktu prawnego).

³⁵ Podobnie w odniesieniu do formułowania twierdzeń interpretacyjnych *sensu stricto* i waldacyjnych w prawoznawstwie por. Nowak (1973, s. 204). Za zwrócenie uwagi na tę kwestię dziękuję anonimowemu Recenzentowi.

Mnogość zagadnień przedstawionych w punkcie III, które nie tylko nie wyczerpują problematyki stanowiącej przedmiot zainteresowania niniejszego tekstu, ale też mogą być z powodzeniem poddane dalszemu opracowaniu, nie pozostawia wątpliwości, że proces rozpoznawania formy, a zwłaszcza treści, w procesie identyfikowania Ckpr jest z metodologicznego punktu widzenia procesem bardzo złożonym. Warto przy tym zaznaczyć, że niektóre z opisanych w artykule problemów powstają właśnie z uwagi na to, że dotyczą złożonej czynności myślowej nastawionej na identyfikację Ckpr, nie zaś wyłącznie na interpretację jej treści.

Prowadzone w punkcie III rozważania pozwalają na sformułowanie kilku wniosków. Należy w szczególności zauważyć, że czym innym jest dostrzeżenie formy czy treści (moment zetknięcia się z formą czy treścią), a czym innym rozpoznanie formy oraz treści w procesie identyfikowania Ckpr. Oba momenty dzieli niekiedy szereg różnych czynności myślowych. Ponadto na metodologiczną charakterystykę rozpoznania formy oraz treści ma wpływ to, czy dana Ckpr dokonywana jest za pomocą działania językowego, działania pozajęzykowego, czy też zaniechania (czyli charakter jej substratu materialnego). Należy także podkreślić, że ani czynność rozpoznania formy, ani treści nie jest w procesie identyfikowania Ckpr czynnością autonomiczną, to znaczy taką, którą można precyzyjnie oddzielić od innych czynności myślowych podejmowanych w tym procesie. Pewne elementy tych czynności na różne sposoby „splatają się” z elementami czynności myślowych związanych z rozpoznaniem różnych elementów identyfikowanej Ckpr. Ponadto zakres rozpoznania treści w procesie identyfikacji danej Ckpr determinowany jest przez treść nazwy czynności, którą identyfikujemy. Z kolei z uwagi na to, że identyfikacji podlegają Ckpr *in concreto*, rozpoznawana treść jest współtworzona zarówno przez treść swoistą dla Ckpr *in abstracto* oraz treść zindywidualizowaną czy uszczegółowioną swoistą dla Ckpr *in concreto*. Na zakończenie należy wskazać, że najbardziej problematyczne metodologicznie wydają się te zagadnienia, które dotyczą ewentualnego uwzględnienia sensu identyfikowanej Ckpr w procesie rozpoznawania jej treści. Próba wskazania określonego kierunku w drodze do ich rozwiązania pozwala przy tym dostrzec, że proces identyfikowania Ckpr jest przede wszystkim procesem interpretacyjnym. Powoduje to m.in., że wymogi stawiane procesowi poznania naukowego nie stanowią najbardziej adekwatnej miary kwalifikacji procesu identyfikacji Ckpr jako metodologicznie prawidłowego.

Author contributions / Indywidualny wkład autora (CRediT): Karolina Gmerek – 100% (Conceptualization / Konceptualizacja; Investigation / Przeprowadzenie badań; Writing – original draft / Pisanie – pierwszy szkic; Writing – review & editing / Pisanie – recenzja i edycja).

Conflict of interest / Konflikt interesów: The author declares no conflict of interest. / Autorka nie zgłosiła konfliktu interesów.

Funding / Finansowanie: The author declares no institutional funding. / Autorka oświadczyła, że nie korzystała z finansowania instytucjonalnego.

The use of AI tools / Wykorzystanie narzędzi AI: The author declares no use of AI tools. / Autorka oświadczyła, że nie korzystała z narzędzi AI.

Data availability / Dostępność danych: Not applicable. / Nie dotyczy.

References / Bibliografia

- Awdiejew, A. (2007). *Gramatyka interakcji werbalnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Awdiejew, A., i Habrajska, G. (2004). *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej* (tom 1). Lexem.
- Awdiejew, A., i Habrajska, G. (2006). *Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej* (tom 2). Lexem.
- Awdiejew, A., i Habrajska, G. (2010). *Komponowanie sensu w procesie odbioru komunikatów*. Primum Verbum.
- Brożek, B. (2018). *Umysł prawniczy*. Copernicus Center Press.
- Choduń, A. (2018). *Aspekty językowe derywacyjnej koncepcji wykładni prawa*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Choduń, A. (2019). Regarding *intentio operis* in the texts of legal acts. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 81(4), 17–25. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2019.81.4.2>
- Czepita, S. (1996). *Reguły konstytucyjne a zagadnienia prawoznawstwa*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Gmerek, K. (2021a). Procedural acts as double-conventionalized acts: Considerations on conventional acts performed in a courtroom discourse. *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*, 34, 473–495. <https://doi.org/10.1007/s11196-020-09681-1>
- Gmerek, K. (2021b). Identyfikowanie czynności konwencjonalnych w prawie jako proces rozpoznawania ich sensu – wstęp do problematyki. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*, 3(28), 54–68. <https://doi.org/10.36280/AFPiFS.2021.3.54>
- Gmerek, K. (2022a). Z problematyki formy czynności konwencjonalnych w prawie. *Krytyka Prawa*, 14(2), 27–46. <https://doi.org/10.7206/kp.2080-1084.521>
- Gmerek, K. (2022b). Z problematyki treści czynności konwencjonalnych w prawie. *Krytyka Prawa*, 14(1), 92–110. <https://doi.org/10.7206/kp.2080-1084.510>
- Janusz-Pohl, B. (2017). *Formalizacja i konwencjonalizacja jako instrumenty analizy czynności karnoprosesowych w prawie polskim*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Jaszczołt, K. (2006). Pomiędzy semantyką a pragmatyką. W: P. Stelmaszczyk (red.), *Metodologie językoznawstwa: podstawy teoretyczne* (s. 131–154). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- mjz/kg. (2024, 9 września). Profesor Zoll: kontrasygnata była niepotrzebna. TVN24. <https://tvn24.pl/polska/donald-tusk-podjałem-decyzje-o-uchyleniu-kontrasygnaty-profesor-andrzej-zoll-komentuje-st8078802>
- Mularski, K. (2011). *Czynności podobne do czynności prawnych*. Wolters Kluwer Polska.
- Nowak, L. (1973). *Interpretacja prawnicza. Studium z metodologii prawoznawstwa*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nowak, L., Wronkowska, S., Zieliński, M., i Ziemiński, Z. (1972). Czynności konwencjonalne w prawie. *Studia Prawnicze*, 33, 73–99.
- Pietrzykowski, T. (2012). *Intuicja prawnicza. W stronę zewnętrznej integracji teorii prawa*. Difin.
- Radwański, Z. (2008). Treść czynności prawnej. W: Z. Radwański (red.), *System prawa prywatnego: Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna* (s. 223–283). C. H. Beck.
- Radwański, Z., i Mularski, K. (2019). Wykładnia oświadczeń woli. W: Z. Radwański i A. Olejniczak (red.), *System prawa prywatnego: Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna* (s. 63–167). C. H. Beck.
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press.
- Witek, M. (2016). Akty mowy. W: J. Odrowąż-Sypniewska (red.), *Przewodnik po filozofii języka* (s. 367–412). Wydawnictwo WAM.
- Woźniewski, K. (2010). *Prawidłowość czynności procesowych w polskim procesie karnym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wróblewski, J. (1988). *Sądowe stosowanie prawa*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zieliński, M. (1979). *Poznanie sądowe a poznanie naukowe*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.
- Zieliński, M. (2017). *Wykładania prawa. Zasady – reguły – wskazówki* (wyd. 7). Wolters Kluwer Polska.
- Ziemiński, Z., i Zieliński, M. (1992). *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzania*. Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego.

